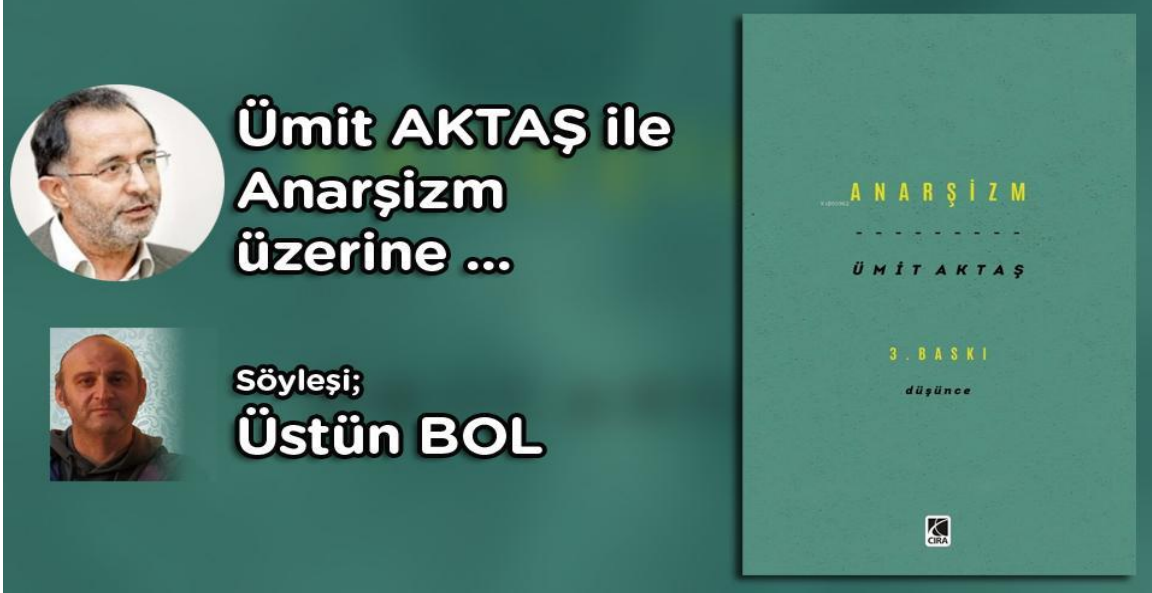

Ümit AKTAŞ ile Anarşizm Üzerine

Söyleşi / Üstün BOL, 22.06.2024

Yazar Ümit AKTAŞ alanında Türkiye’de ilk olan ANARŞİZM kitabının gözden geçirilmiş ve hatta yeniden yazılmış halini okurlarıyla buluşturdu. Bakunin, Proudhon, Kropotkin, Thoreau gibi anarşist felsefenin mimarlarının yanında Ümit Aktaş’ın eseri bir başka kıymet taşıyor. Şöyle ki; adını andığımız isimler içeriden bir değerlendirme yaparken Ümit AKTAŞ dışarıdan ve üstten bir okuma ile anarşizme yaklaşıyor.

Bu yaklaşım anarşizme eleştirel bir yaklaşım geliştirdiği için anarşizmi sevip sevmemenin dışında anlamaya çalışmanın değerini ortaya koyuyor. Kitapta anarşizm felsefesinin temel kriterleri yanında anarşist düşünürlerin çelişkilerini de bulabilirsiniz. Mahatma Gandhi ve Tolstoy gibi büyük isimlerin anarşist duruşları ise sizi şaşırtacak. Tolstoy’un kitaplarına da yansıyan ancak sadece dikkatli okurlarının fark edebileceği anarşist düşüncelerinin sizi başka dünyalara sürükleyeceğini söyleyebilirim.

Ve röportaja geçmeden önce yazarın Gandhi ve Tolstoy değerlendirmelerini birkaç kez okuduğumu ve birkaç kez daha okuyacağımı belirtmek isterim. İki kısa metinde Gandhi ve Tolstoy’u anlatan yazar bana kalırsa bu iki büyük isim hakkında yazılmış en iyi, en kıymetli, en derli toplu değerlendirmeyi yapmış. Siz de tadını aldığınızda birkaç kez okuma ihtiyacı hissedeceksiniz. Şimdi sözü yazarımıza bırakalım.

Ü. BOL: Anarşizm kitabınızı ilk 2003 yılında okumuştum. O kitapla bu kitap arasında büyük farklar var. Hatta üçüncü baskısını yapan Anarşizm kitabınız yepyeni bir kitap

olmuş aslında. Kitabı yeniden yazarken ne düşündünüz? Zaman değişiyor, şartlar değişiyor ve günün şartlarına göre yeniden yazmalıyım diye mi yola çıktınız?

Ü. AKTAŞ: İlk baskıdan bu yana neredeyse 30 yıl geçti. O yıllarda anarşizmle ilgili elimizin altında çok fazla kaynak olmadığı gibi, daha da önemlisi anarşizmin nesnel bir biçimde anlaşılmasını önleyen sosyalist sistemin düşünsel baskısı ve ağırlığı sürmekteydi. Özellikle ülkemizde anarşizm denilince akla hiç de bir ilgisi olmamasına rağmen komünizm ve terörizm gelmekteydi. Beri yandan bu baskı ve ağırlık sadece dış bir baskı ve ağırlık olmayıp, anarşizmin kendi içerisinde de bu tür bir öz etkilenme vardı.

Öte yandan ise bu süreç içerisinde benim bakış açım da bazı değişiklikler oldu. Sözelimi bu süreçte Mahatma Gandhi'deki anarşist damarın farkına vardım ki bu çok önemli bir damar. Beri yandan sosyalist sistemin düşünsel baskısı ve ağırlığının kalkması akabinde anarşizmin özgürlükçü yönleri kadar Müslüman dünyada da daha göze çarpan etkiler belirdi ve bunlara işaret etmek de kaçınılmaz bir hale geldi.

Ü. BOL: Anarşizm kavramının hafızamızda iyi bir karşılığı yok. 1800'lerden bu yana devlet aygıtının varlığını sürdürebilmek ve meşruiyetini tesis edebilmek için ürettiği bir kavramdan bahsediyoruz 'anarşizm' derken. Belki de anarşi ile anarşizm kavramını veya anarşist felsefeyi birbirinden ayırarak başlamalıyız?

Ü. AKTAŞ: Şüphesiz ki her izm kuşuklara ve kaygılara gebe. Anarşi, temelde her tür yönetim biçimine karşı bir duruş olduğu halde, sıra anarşizm'e gelince artık eğilimlerden, ayrışmadan, karşıtlıklardan ve hatta otoritelerden söz edilmekte. Beri yandan birlikte yaşamının yönetimsizliği olarak anarşi birçok yerde denendiği halde somut süreklilikler de ortaya çıkamadı. O zaman daha gevşek yöneti(şi)m biçimlerine dair ihtimaller düşünölmeye başlandı. Konfederalizmler, özerklikler gibi. Belki de en sahici taraf, düşünsel taraftı ki o konuda da oldukça üretken isimler ortaya çıktı ve bunlardan söz edilmek de kaçınılmazlaştı.

Ü. BOL: Müslümanların anarşizm ile kendilerini çok daha rahat ifade edebilecek bir alana sahip olabileceklerini ifade ediyorsunuz. Ve fakat bu fırsatı kaçırdıklarını, heba ettiklerini anlatıyorsunuz. Ben burada genel bir kavram olarak Müslümanların değil, İslamcılığın fırsatı kaçırdığını düşünüyorum.

Ü. AKTAŞ: İslamcılık bir izm izi ve otoriter bir iddia taşıdığı için bana göre anarşizme daha uzak. Ama Müslümanlık içerisinde buna yatkın eğilimler var. Mesela kimi Harici ve Sufi eğilimler buna dair somut örneklikler verdiler. Ama tuhaf bir biçimde günümüzde bu tür

özgünlüklerden söz etmek pek mümkün olmadığı gibi, Avrupa ve Amerika'daki bazı örneklikler ise yeterince temayüz edebilmiş değil.

Ü. BOL: Anarşizmi/anarşist felsefeyi bir cümleyle tanımlayın desem?

Ü. AKTAŞ: Anarşizm temel olarak her türlü üsttencilığe/otoriterliğe karşı özgürlüğü/özerkliği esas aldığı için bunu olmazsa olmaz bir koşul haline getirdiğinden ve buna hanel getirecek her türlü etkiyi ortadan kaldırmak istediğinden, baskı ve tahakküme, dolayısıyla da bunun en bariz ve etkili örneği olan devlet düşüncesine de uzak duran bir anlayış. Erksiz bir toplumu esas alan bir otonomi/kendiliğindenlik.

Ü. BOL: Anladığım kadarıyla anarşizmi özgürlük arayışının bir merhalesi olarak görüyorsunuz. Özgürlük içsel bir ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanması için takip edilecek yollardan biri anarşizm size göre. Ama liberalizmde kısmen Marksizm'de ve demokraside görmediğimiz bir eleştiri anarşizmde ortaya çıkıyor. Denenmemiş, test edilmemiş olmasının bunda etkisi var mı?

Ü. AKTAŞ: Deneyimler var elbette. Sözelimi İspanya, Ukrayna ve İtalya deneyimleri. Ve hatta antik İyonya şehir toplumları veya Harici anarşizmi. Ya da günümüzün konfederal özerklikleri gibi. Bazı dinî cemaatler, sufi topluluklar veya sendikalar (anarko-sendikalizm) vs. Ancak koşulsuz bir özgürlük düşüncesinin soluğu uzun süreli uygulamalara yetmeyince veya devlet örgütlenmelerince buna tahammül edilmeyince, ortaya çıkan örneklikler de bir süre sonra ortadan kalkıyor/kaldırılıyor. Elbette bunda örgütlü devletlerin zorbalığı, biriktirilmiş ve örgütlenmiş zorbalığın yıkıcı tahakkümünün de etkisi var.

Ü. BOL: Ebuzer benim bildiğim ilk anarşist. İmamı azam da duruşu ve bu duruşun bedelini ödemesiyle önemli anarşistlerden biri. Bugüne bakınca anarşist olduğunu söyleyen çoğu kişinin bedel ödemekten kaçındığını, teoride romantik bir anarşizm ülküsüne teslim olduklarını söyleyebilir miyiz?

Ü. AKTAŞ: Bu örneklerde anarşist kimi yönler olsa da tam anlamıyla bir anarşizm, yani insanların herhangi bir devlet örgütlenmesi, mesela imam (yönetici) olmaksızın da yaşayabileceğine dair bir beyan veya tavır yok. Evet, cari yönetimlere, özellikle de zulme ve adaletsizliğe karşı koymuşlar ama bu doğrudan bir yönetimsizlik için değil, adil bir yönetim içindir. Haricilik içinde ise özellikle Necdatiler, "imam"sız bir toplumsal hayatın mümkünlüğünü talep ettikleri ve uyguladıkları için kelimenin tam anlamıyla oldukça erken bir anarşist topluluk olarak zikredilebilirler.

Zira anarşizm açısından olmazsa olmaz koşul yönetimsizlik yani toplumun hiçbir başa bağlı olmadan yaşamasıdır. Çünkü bir otorite, işe ne kadar iyi niyetlerle başlanırsa başlansın, süreç içerisinde insanın özerkliğini kısıtlayan, baskılayan ve hatta yozlaştıran bir yapının altında kalmak anlamına gelmektedir. Öte yandan buna ihtiyaç da yoktur. Çünkü insanlar devlet örgütü olmadan da yaşayabilme yetisine sahiptirler. Bunun imkânsız görmek ise tipik bir devletçi söylem olarak insanı çocuksulaştırmak ve hatta kötürümleştirmektir. Daha da kötüsü ise sömürgeci zorbalığa hiç yoktan boyun eğmek, tahammül etme mecburiyetinde kalmak, insanlığından adım adım uzaklaşmaktır.

Ü. BOL: Devlet eleştirisi, otorite ve tahakküm ve her türlü eleştirel düşünce ortalama bir Müslüman için özellikle son yirmi yılda yakalanan/üretilen dil ve üslupla birlikte tamamen ortadan kalmış durumda diyebilir miyiz?

Ü. AKTAŞ: Görece olarak evet. Çünkü özellikle 1980 sonrasında İslami cemaatler ortaya çıkan eleştirel düşünce ve özellikle de devlet eleştirisi, son yirmi yılda tam aksi bir mecraya yöneldi. Gerçi daha önceki devlet eleştirisi de zalim devlet yerine adil devlet'i talep eden bir eleştiriydi. Yoksa köktenci bir devletsizlik talebi değildi. Ama günümüzde maalesef zalim bir devletin baş tacı edildiğine şahit olunmakta.

Ü. BOL: Özellikle Avrupa ve Sol özelinde otoriteler açısından anarşizm şiddet ve terör bağlamıyla birlikte anılıyor. Avrupa ve Sol etkisiyle başka coğrafyalarda da bu söylem meşruiyet kazanıyor. Sizin yaklaşımınızda ise şiddet dışı iktidar -devlet- otorite eleştirisi öne çıkıyor. Bu iki tutum farklılığının nedenleri neler olabilir?

Ü. AKTAŞ: Anarşizm temel olarak yönetimsizlik anlamına gelmekteyse de, bu eğilim farklı mecraları olan eğilimler üzerinden kendisini ifade etmekte. Sözelimi sendikalist, sosyalist, nihilist veya bireyci anarşizmler ya da dinî, barışçı veya şiddet yanlısı anarşizmler gibi. Özellikle de yirminci yüzyıl boyunca şiddet/terör yanlısı eğilimlerin sesleri doğal olarak daha çok çıktığı ve devletler de bunları suçlayarak etkisizleştirmeye çalıştıkları için sürdürülen kara propagandalarla anarşizm terörle birlikte anılır oldu.

Bunun en tipik örneği ise Türkiye. Öyle ki Türkiye'de daha yakın döneme kadar anarşizmle ilgili telif veya çeviri hiçbir eser ve örgütlü hiçbir yapı olmamasına rağmen, devlet söylemi, özellikle de sol/sosyalist şiddeti anarşistlikle yaftaladı. Tabii bunun Avrupa'daki devlet savunusunu amaçlayan söylemlere dayanan ürkütücü bir yanı var. Zira orada da sol örgütler anarşizmle, terörle, yıkıcılıkla anılarak itibarsızlaştırıldılar ve tasfiye edildiler. Oysaki hiçbir örgütlü yapı devlet örgütü kadar yıkıcı, şedit, terörist, katil ve zorba olamaz.

Ü. BOL: Cumhuriyet sonrası Türk modernleşmesi Batı'nın kopya edilmesinden ibaret. Devleti tanrı gibi gören devlet başkanını Tanrı-Peygamber kabul eden bir zavallılık var. Kanunlarını, yaşam biçimlerini Batı'nın her şeyini kopya ediyorlar. Bütün klasikler Türkçeye çevriliyor ama Anarşizm, Marksizm gibi muhalif akımlar üzerine tek kelime çeviri yapılmıyor. Siz bunun Tanrı-Devlet anlayışına şirk koşmanın engellenmesi için yapıldığını düşünüyor musunuz? Hatta kutsal devlet algısının ikame edilmesi için özellikle yapıldığı fikrine ne dersiniz?

Ü. AKTAŞ: Cumhuriyet sonrası devleti imparatorluk devletine göre daha modern olduğu halde paradoksal olarak daha da kutsallaştırılmış ve daha zorbadır. Irkçıdır ve toplumsal özerkliklere tahammül göstermez. Mesela farklı dillere, dinlere, etnisitelere en azından demokratik bir müsamaha ile yaklaşmaz. Oysa birçok dil ve inanç toplulukları imparatorluk bünyesinde yüzyıllarca varlıklarını ve kültürlerini koruyabilmiştir. Bu süreç içerisinde bahsini ettiğiniz gibi devlet adeta bir Tanrı-devlet imgesiyle donatılarak, buna uygun ideolojik söylemlerle güçlendirilmiş ve dinin yerine adeta bir devlet tapıncı ikame edilmiştir.

Ü. BOL: Anarşizm bir yönetim modeli vaat ediyor mu? Bugünkü yönetim biçimlerine itiraz etsek de anarşizm, itiraz etmek dışında reel bir model üretememiş gibi görünüyor. Anarşizm, insanın özgürlüğü düşüncesi için kıymetli, otorite karşıtlığı için özel ama gerçekçi bir yönetim modeli olarak karşımıza çıkarsa kaostan başka bir şey üretebilir mi? İddiasını güçlü kılan söyledikleri mi, yoksa denenmemiş test edilmemiş olması mı?

Ü. AKTAŞ: Anarşizm temelde toplumsal özerkliği ve bireysel özgürlüğü esas alan bir anlayış. Esasında bu Rousseau'ya dayanan doğal toplum düşüncesinin de bir savunusu. Çünkü insanlık en başta doğal bir örgütlenme içerisindeydi ama zamanla mülkiyete dayanan toplumlar ve buradan beslenen devletler ortaya çıktığında, toplumsal özerklikler de kaybedildi. Aslına bakılırsa temel mesele devletle toplum arasındaki çelişkiye ve çatışmaya dayanmakta. Toplum doğal iken devlet yapımı bir olgu. Devlet, topluma musallat olan, onu madunlaştıran ve karşısında kullaştıran bir yapı. Bu özelliğiyle ise Tanrı'ya karşı en büyük isyankârlar anarşistler değil, devletler.

Doğal bir toplumsal yapı olan aile veya cemaatlerin de kendi içerisinde bir örgütlülüğü ve otoritesi olsa da bu, içselleştirilmiş bir otorite olarak, devlet gibi toplumsallıkla arasına mesafe koyan bir yapı değil. Öyle ki son dönemlerde liberalizm de neo-liberalizm biçimiyle bu mesafeyi en azından yumuşatarak bu rahatsız edicilikten uzak, topluma daha gömülü olan bir

devlet biçimine, minimal devlete yönelerek bu rahatsızlığı ortadan kaldırmaya, otoriterliği doğal bir otoriteye dönüştürmeye çalışmakta.

İnsan ise bu baskılamaya uzun süre tahammül edemeyerek özgürlüğünü kazanmak istemekte. O zaman ise devletle toplum arasında bir çatışma başlamakta ki günümüz modern devletinde de bu çatışmayı hayatın her alanında görmek mümkün. Anarşizm ise tarihsel bir olgu olan ama insanın/toplumun özgürlüğünü/özerkliğini kısıtlayan ve baskılayan devlete dayanan bu yönetsel modele itiraz etmekte. Bir yönetim önermemekte zira doğrudan yönetime, yönetilmeye, insanın yönetilebilir bir varlık haline getirilmesine karşı çıkmakta. Ama bazı anarşist eğilimler insanı baskı altına almayan demokratik konfederalizmler gibi gevşek bağlı bazı idari örgütlenmeleri reddetmemekte. Bunlar ise temelde bazı toplumsal ihtiyaçların yürütülmesinde işlevselleştirilebilir toplumsal organlar veya yetkileri son derece kısıtlanmış, imtiyazları olmayan idari veya teknik yapılar olabilir.

Ü. BOL: Liberalizm; kirlenen, imajı bozulan ve insanlarda bir karşılığı olmayan kapitalist düzenin imaj tazeleme operasyonudur diyebilir miyiz? Bir taraftan vahşi kapitalizmi meşrulaştırırken, diğer yandan Marksizm ve Sosyalizm gibi muhalif akımlara sıcak bakıyor ve yakın duruyor. Sözde özgürlük numaraları ile onları kandırabiliyor. Anarşizmin en büyük düşmanı Liberalizm olmalı. Liberalizm, özgürlük numaraları ile anarşizmi de boşa çıkarıyor. Düşmanını açığa düşürmek, oyun dışı bırakmak için etkili bir yöntem değil mi bu?

Ü. AKTAŞ: Modern dönemin üç önemli siyasal akımı liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlık. Ancak kapitalizmle yakın duran liberalizm giderek etkinleşti. Liberalizmin ise iki yüzü var: eşitlikçi yüzü demokrasi, serbestiyetçi yüzü ise kapitalizm. Ama liberalizm her iki etki yoluyla toplumları devlet sistemine bağımlıyor. Ona sorsanız özgürlükçü ama bırakınız yapsınlar zihniyeti doğal olarak güçlülerin, varsılların işine yaramakta. Öte yandan eşitlikçi gibi gözükse de, demokrasi de daha çok güçlü lobilerin veya güç odaklarının tahakkümünün siyasal bir aracı haline gelmekte.

Ü. BOL: Anarşistler otoriteyi rasyonel ve irrasyonel diye ayırıyor. Bu oldukça mantıklı ama topluca otoriteyi reddeden anarşistler için baskıya dayanmayan bir otorite var mıdır?

Ü. AKTAŞ: Baskıya dayanmayan otoriteler olabilir elbette. Hatta bu ayrımı, içselleştirilmiş doğal otoriteler ve otoriterlik olarak da yapabiliriz. Meslek birlikleri, sufi topluluklar, cemaatler, aileler içselleştirilmiş otoriteler olarak görülebilir. Kaldı ki kimi otoriteler de

karizmatik nitelikleri nedeniyle baskılamanın dışında kendilerini kabul ettirebilirler. Sevgiye, güvene, saygıya veya muhabbete dayanan topluluklar veya cemaatler gibi. Peygamberler ve manevi önderleri de bu kapsamda mütalaa edebiliriz.

Ü. BOL: Kapitalist rejim dostları kadar düşmanlarını da inşa eder. İslamcılığa karşı muhafazakâr düşünceyi çıkarır. Hem İslamcılığı hem de karşıtlarını kontrol etmeye çalışır. Kapitalizm anarşizm karşısında da bu huyundan vazgeçmez. Karşıtı olarak özgürlük soslu liberalizmi piyasaya sürer. Buna karşılık anarşizm düşüncesi de kendi içinde taraftarlarını var eder, desem?

Ü. AKTAŞ: Elbette ki bu sorun, yani örgüt/cemaat/topluluk içi otoriterlik ya da içselleştirilmiş karizmanın istismarı anarşizmin de sorunu ve bu konuda oldukça fazla örnekler de bulunmakta. Ama buna tevessül etmeyen sözgelimi Tolstoy, Gandi, Kropotkin, Thoreau, Abdulgaffar Han gibi birçok örnek var.

Ü. BOL: Anarşizmin temel iki yaklaşımı varsa genel olarak biri devlet-otorite karşıtlığı ötekisi ise mülkiyet karşıtlığıdır. İslam'ın su ve toprak mülkiyeti üzerindeki düşünceleri anarşizmle paralel diyebilirim. Osmanlının toprak rejimi toprağın mülkiyetinin Allah'a ait olmasına dayanır. O yüzden çöküş dönemlerine kadar toprak işleyenindir ve toprağı işlemeyen arazi üzerindeki haklarını kaybeder. Diğer taraftan su Allah'ın olduğu için Osmanlı medeniyeti esasında bir su medeniyetidir. Ayrıştığı nokta ise mülkiyeti tamamen yasaklamaz, temel ihtiyaçların mülkiyeti noktasında bir engel görmez İslamiyet diyebilir miyiz?

Ü. AKTAŞ: Bazı anarşistler de sahiplik anlamındaki bir küçük çaplı mülkiyeti kabul etmekte. Ama özellikle sosyalist anarşistler mülkiyeti tamamıyla reddetmekte. Beri yandan ise özellikle su ve enerji kaynakları, madenler, ormanlar ve otlaklar gibi toplumsal ortaklaşalığı gerektiren alanlarda İslam da anarşistler gibi özel mülkiyetçiliği doğru bulmaz. Ancak o zaman da bunların işletilmesi gibi sorunlar ister istemez örgütlenme, işletme ve paylaşım gibi sorunlara yol açacaktır.

Ü. BOL: İkbâl'in sözü mü sizin sözünüz mü emin değilim. Ama cümle şöyle: 'Özgürleşmek sorumsuz bir serbestiyet değil, sorumlu bir insanileşmedir'. Anarşistlerin özgürlük kavramına yaklaşımı tamamen romantik bir yaklaşım. Bunda kafalarının seküler bir şekilde çalışmasının etkisi olabilir mi?

Ü. AKTAŞ: Bütün anarşistleri romantik olarak vasfetmek doğru olmaz. Romantizm elbette ki oldukça baskın bir eğilim. Eğilimin temeli özgürleşme olsa da, burada da özgürlüğün serbestlikle karıştırılmaması gerekiyor. Özgürlük sorumlu oluş gibi bir şarta bağlı. Özgür ve sorumlu olmak ise insanlığımızın asli yönü.

Ü. BOL: **Anarşizmin romantik yaklaşımlarına ilişkin eleştirilerim saklı kalmak kaydıyla Allah'ın insanlığa bahsettiği dinlerin anarşist felsefeyle çelişmediğini düşünenlerdenim. Suyun ve toprağın mülkiyeti meselesinde anarşistlerle orta yol bulunabilir mi?**

Ü. AKTAŞ: Elbette ki bulunabilir. Temel sorun devlet tapıncının ve kapitalizmin dışına çıkabilmekte. Bir kere bu konuda uzlaşılabilir mi insanlar toplumsal esaslı farklı örgütlenmeler, ortaklaşalıklar ve özerklikler oluşturabilir. Bunu ahi ocaklarında görebiliriz veya ilk dönem Hıristiyanları kadar Ortaçağın kilise cemaatlerinde de bu tür özerklikler görülebilir.

Ü. BOL: **İyi bir okurunuz olarak yazılarınızda ve kitaplarınızda baskın bir yer tutan demokrasi savunusunu uzun zamandır fark ediyorum. Ama ben sizin duruşunuzun ve düşüncelerinizin anarşizme daha yakın olduğunu düşünüyorum. Anarşizm ve demokrasi uzlaşabilir iki akım gibi de görünmüyor. Ya da bir uzlaşım mümkün müdür?**

Ü. AKTAŞ: Demokrasiyle ilgili son dönemde özellikle Foucault'nun yazılarından yola çıkarak Atina demokrasisini pastoral yönetimlerle, yani İbrahimî peygamberlerin yönetimleriyle epeyce bir mukayese etme fırsatım oldu. Atina demokrasisi köleci bir mülkiyetçi yönetim iken, pastoral yönetimler toplumcu ve eşitlikçi. Beri yandan Kojin Karatani'ye göre de benzeri bir asimetri yine Atina ile Ege kıyısındaki Milet, Efes gibi Anadolu şehirleri arasında da var. Dolayısıyla burada demokrasi çok da olumlu bir model olarak anılmamakta.

Ama günümüzde hiç değilse toplumun yönetime dahil edilmesi, denetleme ve siyasal katılım açısından demokrasiler görece olumlu güncel bir pratik sunmakta. Oysa İslam dünyası Hz. Muhammed'in sonrasında onun miras bıraktığı bir bakıma pastoral yönetimin izleğindeki ama oradaki raiyete (çoban sürü ilişkisine) dair izleri insanileştiren şura sistemini sürdürmeye dair hiçbir gayret ve emare içinde değiller. Bunu yapmadıkları gibi Batı'daki hiç değilse toplumu hesaba katan demokrasilerden de uzaklar. Dünyanın en kötü tiranlıkları maalesef İslam dünyasında ve hatta çoğu kez bu "Allah" adına uygulanmakta.

Ben de işte bu kabul edilemez duruma karşı bir bilinç uyandırmak ve dikkat çekmek için gün ortasında elimde bir fenerle kimi zaman Ebu Hanife'den, Ömer bin Abdülaziz'den, Hasan

Basri'den, kimi ise Tolstoy'dan, Gandi'den, Abdulgaffar Han'dan, kimi anarşizmden ve demokrasiden, kimi de Haricilerden ve sufilerden bahsederek dolaşıyorum.

Ü. BOL: Bütün otoritelere karşı çıkma iddiasındaki anarşistler nihayetinde kendilerince bir otorite kurma ihtiyacı hissediyor. Bakunin en heyecanlı zamanlarında Sosyal Demokratik Birliğini kuruyor. Oysa Bakunin'in normal şartlarda yeni bir otorite inşa eden bu birliğe karşı çıkması beklenirdi. Hayallerle gerçekler her zaman örtüşmüyor demek ki. Sadece Bakunin değil anarşist felsefeden etkilenen veya etkilendiğini söyleyen herkes bir süre sonra yeni otoritelerin peşinde koşmaya başlıyor.

Ü. AKTAŞ: Evet, bazı otoriter eğilimler var ama çoğu anarşistler için bu doğru bir yargı değil. Bakunin için bu doğru elbette. Bir de şu var ki, özellikle örgütlü veya silahlı mücadele ister istemez sıkı ve gizli bir işbirliği kadar uzmanlığa, beceriye veya karizmaya dayanan bir otoriteye de yol açabiliyor. Bilgi ve beceriye dayanan doğal otoriteler; bir ustalık, üstatlık, pirlük gibi öne çıkmalar veya tâbi olmalar, beraberinde kimi mecburiyetler de getirmiyorsa insan onurunu incitmeyebilir, kabullenilebilir ve hatta buradaki otoriterlik dikkat bile çekmeyebilir. Bu durum kritik ve tahammül edilebilir bir kerteğe kadar hoş da görülebilir. Ama bir yerden sonra işler çığırından çıkıp o hiç de istenmeyen ve hatta karşı olunan otoriterlik farklı bir biçimde kendisini dayatabilir ki buna dair de birçok örnek var.

Zaten adı devlet olsun ya da olmasın, toplumsal gerçekliği ve insani özgürlüğü hiçe sayan olgu tam da bu biçimde ortaya çıkıyor. Karşı durulması gereken de bu. Hiç kimsenin müspet bazı gerekçelere de dayansa kendi üstünlüğünü başkalarına dayatma, başkalarını kendisine tâbi kılan bir üst gelme hakkı olamaz. Çünkü bu tip bir durum ister istemez boyun eğmelere, istismarlara, kimi özgürlüklerin kısıtlanmasına, kimilerinin de efendileşmesine yol açar. Bu durum ise giderek örgütlenerek bir devlet tahakkümüne dönüşür. Bu tür bir tahakküme dönüşmeyen örgütlülükler ise toplumsal bir zaruret gereği ve o kritik çizgiyi aşmadığı sürece kabullenilebilir ama bu oldukça riskli bir deneyimdir ve bu tip deneyimlerin kaybedeni maalesef çoğu kez iyi niyetli insanlar olmaktadır.

Ü. BOL: Kaleminize, düşüncenize sağlık. Kitabın okuruyla buluşmasını ve hak ettiği değeri görmesini dilerim. Teşekkürler.